

Research Paper

Using a Common Language in the Process of Persuading and Educating the Audience from the Perspective of the Verses of the Holy Quran

Habibollah Halimi Jelodar*¹ Hasan Yaghobi²

,

¹ Associate Professor, Qur'an and Hadith Department, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Mazandaran. Babolsar. Iran.

² Ph D Student, Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Islamic Studies, Mazandaran University, Babolsar, Iran.

10.22080/qhs.2025.25545.1165

Received:

March 24, 2024

Accepted:

June 29, 2024

Available online:

March 10, 2025

Extended Abstract

1. Introduction

A common language means understanding each other's language of speech and culture. If this happens in the relationship between the teacher and the student, persuasion occurs first, and then education is included in its process. Since the Holy Quran was revealed to guide mankind, it has considered the language of speech and the language of culture in all its verses and has used them both in persuading and educating mankind and in the process of reforming what was customary among them. Therefore, the

role and importance of empathy and concord with the audience (common language) and the persuasion and companionship resulting from it in educating human beings are not hidden from anyone. Moreover, considering the Quran as a model and guide, it is necessary to know what the communication structure of the Quran with its audience is like. And what the characteristics of the Quran's persuasive process - especially in educating the audience - are and what principles it follows. The present research attempts to discover the Quran's method of educating the audience through

*Corresponding Author: Habibollah Halimi Jelodar
Address: University of Mazandaran. Babolsar. Iran.

Email: jloudar@umz.ac.ir

persuasion and introduces it by presenting some Quranic examples.

2. Methods

Given the importance of documentary and library methods in humanities research, the present study uses the sampling technique method and follows a descriptive-analytical approach.

3. Results

The accuracy of the verses of the Holy Quran and the special methodology that indicates the efforts of the great prophets (peace be upon them) in persuading their audiences and achieving it, lead us to the point that the method of dialogue in the Quran has certain principles based on which we can hope for a logical and correct results, including good debate, presenting evidence, seeking truth and honesty, avoiding suspicion and suspicion, courage, and listening to what is said. However, one of the necessary ways to interact with others is to have a common language; in other words, creating a sense of empathy and sympathy with the audience. Also, one of the most important ways to persuade the audience is to use a common language and a mutual understanding between the teacher and the student. Therefore, the Quran approaches the issue of a common language and mutual understanding with characteristics such as having an executive guarantee, being effective, being easy to access, being universal, and emphasizing commonalities. It could be said that the Quran's interpretation of persuasion and its method of implementation is the same as "the best debate" that it addresses to its messenger

References

Binger, Etoler, (1376), Persuasive Communication, translated by Ali Rostami, first edition, Center for Research, Studies and Analysis.

(PBUH). In summary, the best debate in the Quran is to maintain a common language, that is a dialogue conducted with reason, reasoning, and evidence, and not with controversy and clamor. Therefore, a common language is effective when it is dominated by a moral spirit from beginning to end.

4. Conclusion

One of the most popular and common methods of persuading the audience is argument and debate, the basis of which is the expression of commonalities and their necessary and timely use. Since the most important effect of a common language is the empathy and companionship of the trainee with the trainer, this companionship facilitates the process of persuasion and education so that whatever the trainer deems appropriate for the trainee is embedded in him. It goes without saying that this empathy and common language that has been created strengthens the common language and makes persuasion more comprehensive, more stable, and education more lasting.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The article was written by two authors, with the entire research responsibility falling on the corresponding author.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

Acknowledgments

Thanks to the editor and journal staff, for their efforts in bringing the article to fruition.

Eliasi, Mohammad Hossein. (2008), theoretical and practical foundations of persuasion and

- persuasion, strategic studies of Basij, number 45.
- Hajipour, Hossein, (2013), Redefining the persuasion of the audience's thoughts from the perspective of the Holy Quran (Master's Thesis), Qom University, Faculty of Theology and Islamic Studies, Theology and Islamic teachings.
- Halimi Jolodar, Habibullah and Patiyar, Ezzatullah, Objectives of persuasion in education with an emphasis on the story of Prophet Ibrahim (PBUH) in the Qur'an, Research Journal of Quranic Studies, Year 5, Number 19
- Holy Quran, Translated by Zamani, Karim, *Translation of the Holy Quran*, Tehran, Namak, 2014
- Sepanji, Amir Abdul Reza and Momendoost, Nafiseh, persuasion and change of attitude, its place in the communication history of Imam Masoom (AS); A review of the written debates of Hazrat Imam Reza (AS), Religion and Communication (Scientific-Research), Fall and Winter 2019, No. 40.
- Shaker, Mohammad Kazem and Hajipour, Hossein, (2013), criteria and criteria for persuasion of the audience's thoughts from the perspective of the Qur'an, "Marafet Magazine", (scientific-specialist), 21st year, number 181, December 2013,
- Shavarani, Mamousta Mohammad, (2013), coexistence of tolerance and dialogue in the Qur'an, scientific-specialized quarterly of Habal al-Mattin, article 5, first period, pre-issue 3, autumn 2011.

علمی

استفاده از زبان مشترک در فرآیند اقناع و تربیت مخاطب از منظر آیات قرآن کریم

حبیب الله حلیمی جلودار^{*۱} ID، حسن یعقوبی^۲ ID

^۱دانشیار گروه قرآن و حدیث دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مازندران؛ بابلسر، ایران.
^۲دانشجوی دکتری قرآن و حدیث دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

doi 10.22080/qhs.2025.25545.1165

چکیده

آن چه لازمه زندگی بشر است رسیدن به رشد و تعالی، وفق فطرت انسانی است. بدین منظور خدای منان به‌طور تکوینی توانش‌های تفهیم و تفهم را در نهاد انسان تعبیه فرموده تا استعداد تربیت‌پذیری انسان را شکوفا نماید. مع‌الوصف، یکی از روش‌های لازم و قابل قبول برای رشد سرمایه تربیت‌پذیری انسان، اقناع مخاطب بوده و این شیوه تربیتی در شکل‌گیری و تعالی شاکله انسانی، بسیار کارآمد و رامگشاست؛ لذا پژوهش حاضر که با بهره‌گیری از کتب معتبر تفسیری و با روش توصیفی و تحلیلی سامان یافته به این سؤال پاسخ داده است که زبان مشترک در فرآیند اقناع و تربیت چگونه ایفای نقش می‌نماید؟ برای واکاوی سؤال، علاوه بر احصاء مصداق‌های قرآنی مانند: اتحاد و اتفاق بر نقاط مشترک، پرمش‌گری منطقی و دعوت به تفکر، تعقل و همانندی و... و بهره‌گیری از کتب تفسیری، از منابع روان‌شناسی نیز استفاده شده است تا از یک طرف، چیستی و چگونگی شکل‌گیری زبان مشترک تبیین شود و از دیگر طرف، شیوه‌های به‌کارگیری آن در امر اقناع مخاطب، با ارائه مصداق قرآنی تشریح گردد؛ نتیجه حاصل اینکه مهم‌ترین تأثیر زبان مشترک، همدلی و همراهی متربی با مربی است که این همراهی فرآیند اقناع و تربیت را تسهیل نموده تا هر آن چه را که مربی برای متربی صلاح بداند، بتواند با این شیوه در متربی تعبیه نماید. این همدلی و هم‌زبانی به‌وجودآمده، زبان مشترک را تقویت کرده و اقناع را آسان‌تر و تربیت را ماندگار می‌نماید.

تاریخ دریافت:

۰۵ فروردین ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۰۹ تیر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۲۰ اسفند ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

زبان مشترک؛ اقناع مخاطب؛ فطرت و قرآن

* نویسنده مسئول: حبیب الله حلیمی جلودار
 آدرس: دانشگاه مازندران؛ بابلسر، ایران.

ایمیل: jloudar@umz.ac.ir

۱ طرح مسأله

لزوم برقراری ارتباط انسان با هم‌نوع خود، قدمتی به درازای تاریخ زندگی بشر دارد و این الزام، ناشی از اهداف و آرمان‌های مشترکی است که بشر همواره به دنبال تحقق آن‌ها بوده است. ناگفته پیداست که تنوع اهداف، تنوع رفتارها را منجر می‌شود و تنوع رفتارها، تنوع ارتباطات را در پی دارد. بنابراین، انسان پیوسته در تلاش بوده تا برای تعالی خود و توسعه ارتباطش با محیط و اطرافیان، رو به معیارها و موازین مشترک انسانی آورد که یکی از مصادیق بارز آن، استفاده از زبان مشترک به منظور اقناع و همراهی مخاطب بوده و البته، از آن با عناوینی چون: همدلی و هم‌زبانی نیز یاد می‌شود. قرآن کریم از زمان نزول و همواره به دنبال جلب توجه مخاطبان و بالتبع متقاعدسازی آن‌هاست. البته، این جلب توجه قرآن به خاطر هدایت و در نهایت، رستگاری مخاطبان است. (فتح‌الهی و کاملی، ۱۳۹۴: ۷۵)

زبان مشترک به معنای فهم زبان سخن و زبان فرهنگ همدیگر است که اگر این اتفاق در روابط فی‌مابین مربی و متربی ایجاد شود، ابتدا اقناع اتفاق می‌افتد سپس تربیت در فرآیند خود قرار می‌گیرد. از آنجاکه قرآن کریم برای هدایت بشر نازل شد در تمام آیات خود، زبان سخن و زبان فرهنگ را لحاظ نموده و از آن، هم در جهت اقناع و تربیت بشر بهره برده است و هم در مسیر اصلاح آن چه در میان آنان مرسوم بود.

بنابراین، نقش و اهمیت همدلی و هم‌زبانی با مخاطب (زبان مشترک) و اقناع و همراهی حاصل از آن در تربیت آحاد بشر بر هیچ‌کس پوشیده نمی‌ماند.

وانگهی، با توجه به الگو و راهنمابودن قرآن، لازم است بدانیم که ساختار ارتباطی قرآن با مخاطبان چگونه است؟ و فرآیند اقناعی قرآن - به‌ویژه در تربیت مخاطب - از چه ویژگی‌هایی برخوردار و از چه اصولی تبعیت می‌کند؟ مسأله مهم‌تر اینکه؛ روش فهم درست و به‌کارگیری مناسب سیره قرآن در فرآیند اقناع مخاطب چیست؟ و چگونه می‌توان این راهبردها و راهکارهای قرآنی را در خدمت تربیت و تعالی آحاد جامعه اسلامی و انسانی به کار گرفت؟ لذا «موضوع اقناع اندیشه مخاطب، نیازمند بازتعریف دقیق در ساحت آیات قرآن با رهیافتی درون‌دینی است و [باید] با روی‌آوردی ارتباطی، تفسیری و کلامی به تحلیل آموزه‌ها و گزاره‌های قرآن پرداخت. [و نیز باید] ماجراهای قرآنی و تعامل اقناع با آزادی اندیشه، ارزیابی و در واژه‌هایی نظیر تبلیغ، دعوت که قرابت معنایی زیادی با اقناع دارد [بررسی دوباره شود.]]» (شاکر و حاجی-پور، ۱۳۹۱: ۳۹).

برای تبیین پیشینه بحث تأکید این نکته سزاوار است که انسان همیشه زندگی به اقناع می‌انداخت؛ زیرا، «فرآیند اقناع و فنون آن پیوسته بخشی از اندیشه انسان را به خود مشغول کرده است.» (مؤدنی و احمدی، ۱۳۹۳: ۱۰۹) و دانشمندان، همواره در پی کشف شیوه‌های اقناع مخاطب - از متون و نصوص دینی مسلم - بوده‌اند. عطف به این موضوع، پژوهش‌های مرتبط با تحقیق حاضر موارد ذیل می‌باشند:

الف) حاجی‌پور (حسین)، ۱۳۹۰؛ بازتعریف اقناع اندیشه مخاطب از منظر قرآن کریم (پایان‌نامه کارشناسی ارشد) دانشگاه قم، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.

ب) شاکر (محمدکاظم) و حاجی‌پور (حسین)، معیارها و ضوابط اقناع اندیشه مخاطب از دیدگاه قرآن، مجله علمی-تخصصی معرفت، سال بیست و یکم، شماره ۱۸۱، دی ۱۳۹۱: ۳۹-۵۳.

آنان در تحقیقات خود به بازخوانی اقناع از منظر آیات قرآن پرداخته و به این نتیجه رسیدند که اقناع، فرآیندی است که با توسل به تعقل و احساس در قالب مهارت‌های کلامی و غیرکلامی و رسانه‌ای، ذهنیت افراد را غالباً جهت تغییر رفتار و ادارکردن آن‌ها به عمل معینی، تحت تأثیر قرار می‌دهد. از طرفی، در فرآیند اقناع ممکن است از ابزارهای مختلف استفاده شود و مخاطب به جای اینکه با تکیه بر استدلال منطقی و ملاک قراردادن مصالح واقعی قانع شده باشد، در دام تمایلات نفسانی یا مغالطات منطقی اسیر می‌شود. از این‌رو، رعایت ضوابط اقناع اندیشه صحیح از جمله استفاده از ابزار مشروع، ضروری است.

ج) موسوی (سیده‌فاطمه)، (۱۳۹۰)، بررسی راهبردهای اقناعی در خطاب‌های نهج‌البلاغه و مقایسه آن با علم روان-شناسی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)؛ دانشکده علوم حدیث.

د) سپنجی (امیرعبدالرضا) و مؤمن‌دوست (نفیسه)؛ (۱۳۹۰)؛ اقناع و تغییر نگرش، جایگاه آن در سیره ارتباطی امامان معصوم(ع)؛ مروری بر مناظرات مکتوب حضرت امام رضا(ع)، دین و ارتباطات (علمی-پژوهشی)، شماره ۴۰: ۱۱۷-۱۴۴.

ه) کاملی‌خلجی (ابراهیم)، (۱۳۹۲ش)، استخراج شیوه‌های اقناعی قرآن و عرضه مدل‌های ارتباطات اقناعی بر آن (رساله دکتری).

و) فتح‌الهی (ابراهیم) و کاملی‌خلجی، (ابراهیم)، (۱۳۹۴)، فرآیند اقناع در قرآن کریم؛ تحقیقات علوم قرآن و حدیث (فصل-نامه علمی - پژوهشی) دانشگاه الزهراء(س) سال دوازدهم، شماره ۱، پیاپی ۲۵: ۷۵-۹۹.

یافته‌های نویسندگان این مقاله حاکی از این است که علت تأثیرگذاری پیام‌های قرآن در بهره‌گیری از کلمات و جملات اثرگذار و بهره‌مندی از صناعات ادبی نهفته است. همچنین، در پیام‌های قرآنی، ویژگی‌های پیام‌رسان عبارت است از: آگاهی، خلوص، مهربانی، دلسوزی و سعه صدر. قرآن به ظرفیت ذهنی و فکری مخاطب و نیازهای فعلی و آتی او توجه نیز نموده است. همچنین بایسته‌های مخاطب را در قالب پیام‌های نویدبخش به او عرضه کرده و او را دعوت به تفکر نموده است تا آن پیام‌ها را درک و درونی‌سازی کرده و در رفتار خود نشان دهد.

ز) حلیمی‌جلودار (حبیب‌الله) و پاتیار (عزت‌الله)، (۱۳۹۳) هدف‌شناسی اقناع در تربیت با تأکید بر داستان حضرت ابراهیم(ع) در قرآن؛ پژوهش‌نامه معارف قرآنی؛ دوره ۵، شماره ۱۹: ۷-۳۰.

افتتاح مخاطب باعث شد تا نویسندگان مقاله پس از غوررسی در متون و منابع، به‌طور خلاصه، به‌عنوان نمونه، شیوه‌های متقاعدسازی را با پنج طرح از "اتولر بینگر" روان‌شناس اجتماعی و نویسنده کتاب ارتباطات اقناعی مورد اشاره قرار دهند؛ «این روان‌شناس اجتماعی معتقد است؛ آن‌هایی که به متقاعدسازی دیگران می‌پردازند، باید پیام‌های خود را با استفاده از پنج اصل پایه‌ای اقناع شامل:

(الف) تداعی مخاطبان؛

(ب) توسل به منطقی و منصف بودنشان؛

(ج) نیازها و انگیزه‌ها؛

(د) هنجارهای اجتماعی؛

(ه) ویژگی‌های شخصیتی مخاطبان، برای آنان ارسال کنند.» (علوی، ۱۳۹۲ش)

مع‌الوصف، از دیگر ویژگی‌های روش اقناع می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

(و) تکرار پیام: محققانی که به مطالعه حافظه خبرپردازی در افراد پرداخته‌اند، نشان داده‌اند که محرک‌ها و مفاهیم زودگذر، فرصتی برای پردازش در نظام شناختی انسان نمی‌یابند. به همین دلیل، یا اصلاً یاد گرفته نمی‌شوند و یا خیلی زود فراموش می‌شوند (الیاسی، ۱۳۸۸: ۴۹). لذا، می‌توان یکی از عوامل تکرار قصص انبیاء را در قرآن، توجه به همین امر دانست.

(ز) خوش‌خلقی اقناع‌کننده: «زیباردو» و «لیپ» (۱۹۹۱م.) نشان دادند که پیام‌های افراد خنده‌رو و مهربان، اغلب بیش از پیام‌های ارائه‌شده دیگر افراد مورد استقبال و یا حتی پذیرش مخاطبان قرار می‌گیرد؛ چراکه گویی مهربانی فاصله روانی بین مخاطبان و پیام‌رسان را از بین می‌برد. در نتیجه، مخاطبان پیام‌های عرضه‌شده را از سوی منبع پیام متعلق به خود می‌دانند (همان: ۵۴) و اصولاً طبع انسان تحمل برخورد خشونت‌آمیز را ندارد و در مقابل خشونت، عکس‌العمل نشان می‌دهد. در این شرایط، با برخورد ملایم و سخن نرم، می‌توان در طرف مقابل نفوذ کرد و تأثیر گذاشت و زمینه پذیرش و قبول را نیز در او تقویت کرد. (حلیمی و پاتیار، ۱۳۹۳: ۹) عطف به آن چه گذشت، سعی نویسندگان مقاله بر توجه به اصول مورد اشاره از جمله: تداعی مخاطبان، توجه به نیازها و انگیزه‌های مربی و متربی، تکرار پیام، منطق صحیح و خوش‌خلقی اقناع‌کننده را -که اتفاقاً مورد تأیید قرآن کریم است- می‌باشد (سوره‌های بقره، آیات ۱۳۱-۱۲۴ و ۲۶۰-۲۵۸ آل عمران/ ۹۷-۹۵؛ ابراهیم/ ۴۱-۳۵؛ انبیاء، آیات ۷۳-۵۱ و...) را

۳ تربیت در فرآیند اقناع

تربیت به معنی رشد (مصطفوی، ۱۳۶۰: ج ۴، ۳۴)، زیاده‌شدن (فراهیدی، ۱۴۱۰ق: ج ۸، ۲۸۳)، نمو (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴: ۳۱۴)، اعتلا (راغب، ۱۴۱۲ق: ۳۴۰) بزرگ‌کردن و سرپرستی و رهبری‌کردن (رفیعی، ۱۳۹۰: ج ۳: ۸۹) می‌باشد و چون انسان موجودی است که در تمام مراحل عمرش قابلیت

با توجه به آن چه گذشت، می‌توان گفت که مقاله حاضر، ضمن توجه به الگوهای قرآنی فرآیند اقناع مخاطب و تربیت او در گستره آیات و سوره، کاربردی بودن و نتیجه‌بخش بودن این شیوه تربیتی را نمایان ساخته و نقش پیشرو و راهبری قرآن را در تربیت اقناعی اثبات می‌کند.

در بحث از ضرورت و اهمیت موضوع مقاله، باید گفت مسأله تربیت صحیح در بین آحاد جوامع انسانی و اسلامی و لزوم کشف و به‌کارگیری شیوه‌های درست برای رسیدن به این منظور از یک طرف و اشاره مکرر آیات قرآن به شیوه‌های اقناعی مخاطبان از طریق اشاره به ویژگی‌های مشترک و در پی آن، استفاده از "زبان مشترک" در اقناع و تربیت و لزوم به‌کارگیری این شیوه‌های صحیح و اثربخش از طرف دیگر، ضروری می‌نماید تا به این بخش از فرآیند اقناعی آیات قرآن پرداخته شود. لذا، پرسش اصلی و محوری در مقاله حاضر این است که زبان مشترک قرآنی در اقناع تربیتی و در راستای هدایت بشر به سمت و سوی شریعت الهی، چه ویژگی‌هایی دارد؟، از چه روش‌هایی بهره برده است؟ و چه هدف یا اهدافی را دنبال کرده است؟ لذا، فرض بر این است که تأکید و بیان زبان مشترک انسانی از قبیل فطرت، تفکر، حقیقت‌جویی، حس پرستش، آداب و رسوم صحیح از جمله ویژگی‌هایی در فرآیند اقناع می‌باشد و قرآن کریم از شیوه‌هایی چون همراهی با مخاطب، وادار کردن او به تفکر، بهره‌گیری مدبرانه از آداب و فرهنگ مخاطبین و... استفاده کرده است و اهدافی چون تحریک فکر و اندیشه، کاهش مقاومت، تقویت موضع و ایجاد رفتار را در انسان‌ها دنبال می‌کند.

۱،۱ مفهوم‌شناسی اقناع

اقناع را در لغت به معنای روی آوردن به مقصود و منظور (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ج ۹: ۳۲۷)، رضا و خوشنودی (قرشی، ۱۳۷۱ش، ج ۶: ۴۲)، سر و چشم برابر چیزی داشتن، خشوند گردانیدن (دهخدا، ۱۳۷۷ش، ج ۲: ۳۱۲)، متمایل شدن به (فراهیدی، ۱۴۱۰ق: ج ۱: ۱۷۰) و راضی کردن (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۶۸۵) دانسته‌اند.

اما در اصطلاح «کوشش آگاهانه یک فرد یا سازمان، برای تغییر نگرش، باور، ارزش‌ها یا دیدگاه‌های فرد یا گروهی دیگر را اقناع می‌گویند.» (کیل و ادفر، ۱۳۸۴: ۵۱) همچنین، «اقناع، فرآیندی است که به منظور نفوذ در مخاطبان و مجاب ساختن آنان به وجود می‌آید.» (مؤدنی و احمدی، ۱۳۹۳: ۹۳) و «به‌طور کلی اقناع هدف اساسی و غایی همه نوع رفتارهای ارتباطی است. ارتباط موفق و مؤثر آن گونه ارتباطی است که نتیجه دلخواه یعنی اقناع را به دنبال داشته باشد. در این صورت می‌توانیم به آن ارتباط متعالی نیز بگوییم.» (متولی، ۱۳۸۴: ۷۴) در مجموع، می‌توان گفت که اقناع، فرآیندی رفتاری است که ضمن ایجاد توجه و رضایت در مخاطب، همراهی او را در رسیدن به هدف یا اهداف از پیش تعیین شده به دنبال دارد.

۲ ویژگی‌های روش اقناع

ناگفته پیداست که روش‌های اقناع مخاطب بسیار بیشتر از آن چه مورد اشاره است بوده و همین تنوع و گستردگی روش‌های

تربیت‌پذیری دارد. بنابراین، می‌توان مراحل مهم و اساسی عمر و دوران تربیتی انسان را به پنج دوره تقسیم کرد: جنینی، شیرخوارگی، کودکی، (کیومرثی، ۱۳۸۹: ۴۴) نوجوانی (دشتی، ۱۳۸۱، ن ۳۱: ۳۷۳؛ مریون و ال‌بردن، ۱۳۸۸: ۴۸، ت: حسن‌زاده) جوانی و میان‌سالی (زهره کاشانی؛ ۱۳۸۸: ۲۰۲-۱۶۹).

۴ زبان مشترک قرآنی در فرآیند گفت‌وگو

از دقت در آیات قرآن کریم و روشمندی خاصی که حاکی از تلاش انبیای عظام علیهم‌السلام در اقتناع مخاطبان داشته و به آن دست یازیده‌اند، ما را به این نکته رهنمون می‌سازد که روش گفت‌وگو در قرآن از اصول خاصی برخوردار است که بر اساس آن می‌توان به نتیجه منطقی و درست حاصل از آن امیدوار بود؛ از جمله: جدال احسن، ارائه برهان، حق‌مداری و راست‌جویی، پرهیز از ظن و گمان، شجاعت و استماع سخن را می‌توان ذکر کرد (ر. ک: شاورانی، ۱۳۹۱ش: ۷۳-۸۸) اخلاق گفت‌وگو در قرآن نیز شامل دایره وسیعی از امور اخلاقی است که از جمله آن‌ها اخلاص و رعایت تقوای الهی، رعایت کرامت و ادب، تواضع و پرهیز از تکبر، صبر و گذشت، آرامش و نرم‌خویی، پرهیز از تهمت، الگوگیری از سیره پیامبر در بحث می‌باشند. (همان.) اما، یکی از راه‌های لازم برای تعامل با دیگران، داشتن زبان مشترک و به عبارتی؛ ایجاد حس همدلی و هم‌زبانی با مخاطب است و نیز، یکی از مهمترین شیوه‌های اقتناع مخاطب، استفاده از زبان مشترک و هم‌زبانی مری با مربی است. لذا رویکرد قرآن به مسأله زبان مشترک و هم‌زبانی، با ویژگی‌هایی مانند: ضمانت اجرایی داشتن؛ «ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ» (مؤمنون/۹۶)، نتیجه‌بخشی؛ «ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ» (فصلت/۳۴)، سهل‌الوصول بودن؛ «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَ سُخَّانَ اللَّهِ وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (یوسف/۱۰۸) که مشارالیه هده در آیه، مجموعه دین مقدس اسلام از عقائد و اخلاق و احکام و دستورات الهیه است (طیب، ۱۳۷۸ش: ج ۷: ۲۹۱) و گستردگی و جهان‌شمولی؛ «قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً... لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» (اعراف/۱۵۸) إلکم شامل جمیع افراد انسانی در تمام دوران می‌شود. (همان، ج ۶: ۲) و تأکید بر مشترکات؛ «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ...» در کلمه توحید که بین ما و شما یکسان است اتفاق و اجتماع کنیم (گنابادی، ۱۴۰۸ق: ج ۱: ۲۷۱) است. شاید بتوان گفت که تعبیر قرآن از اقتناع و شیوه اجرایی آن، همان "جدال احسن" باشد که خطاب به پیام‌رسان خود (ص) می‌فرماید؛ «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (نحل/۱۲۵) (طیب، ۱۳۷۸ش: ج ۸: ۲۱۰) چراکه گفت‌وگو و خطاب قانع‌کننده آن، قابلیت هدایت‌گری دارد (سبزواری نجفی، ۱۴۱۹ق: ۲۸۶). وانگهی، در قرآنی که می‌خواهد مناظره را بین ادیان و انسان‌هایی که تابع شرایع دیگر هستند، تشریح کند، به صراحت گفته می‌شود: «أَمَّنْ

الرَّسُولُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لَا تَفَرَّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَ قَالُوا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ» (بقره/۲۸۵)؛ و این یعنی که هیچ فرقی بین پیامبران خدا نیست. ولی با این حال انسان‌ها مختلف‌اند: «وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ» (هود/۱۱۸) و همین اختلاف است که منجر به مناظره و جدل می‌شود. نیز، آیه ۱۲۵ سوره نحل «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ...» درواقع منطق گفت‌وگو را در قرآن بیان می‌کند. در یک جمع‌بندی، گفت‌وگوی احسن در قرآن جهت حفظ زبان مشترک، یعنی: گفت‌وگویی که با عقل، استدلال و برهان و نه جنجال و غوغاسالاری، صورت می‌گیرد. بنابراین، زبان مشترک زمانی کارآمد است که از آغاز تا انجام، روح اخلاقی بر آن حاکم باشد.

۵ مصادیق قرآنی زبان مشترک در فرآیند اقتناع و تربیت

قرآن کریم که کلام باری‌تعالی است و دقیق‌ترین انسان‌شناسی را در خود دارد، از بهترین و تأثیرگذارترین روش‌های اقتناع و تربیت استفاده نموده است. در این قسمت نمونه‌هایی از مصادیق قرآنی زبان مشترک را که از شیوه‌های خوب اقتناع با لحاظ مطابقت فطری است همراه با تبیین هر یک می‌آوریم:

۵، ۱ اتحاد و اتفاق بر نقاط مشترک

«قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ» (آل عمران/۶۴)

مفسران می‌نویسند: «اتفاق و اجتماع در کلمه واحد و آن، توحید در الوهیت، عبادت و در اطاعت است» (گنابادی، ۱۴۰۸ق: ج ۱: ۲۷). "کلمه سواء" هم در قرآن و هم در تورات و انجیل آمده است و آن کلمه؛ «أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ است» (مغنیه، بی‌تا: ۷۳) و آمدن به سوی کلمه، به معنی اتفاق در سخن و عمل است. (قرشی، ۱۳۷۷ش: ج ۲: ۱۰) «همه بر معنای یک کلمه متفق و مجتمع شویم؛ یعنی مردم در این تصمیم یکدل و یک زبانند و این می‌فهماند که در اعتقاد و اعتراف و نشر و اشاعه آن همه متحدند» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ج ۳: ۲۴۶).

با توجه به نظر مفسران ذیل آیه مذکور، عبارت "کلمه سواء" زبان مشترک است و عباراتی چون: توحید؛ نفی شرک؛ عدم اتخاذ اربابان غیرخدا؛ از مصادیق کاربردی آن می‌باشد.

۵، ۲ مناظره و جدال احسن

«وَ لَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَ قُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أَنزَلَ إِلَيْنَا وَ أَنزَلَ إِلَيْكُمْ وَ إِلَهُنَا وَ إِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ» (عنکبوت/۴۶)

در نگاه علامه طباطبایی در این آیه شریفه چند اشتراک زبانی به کار گرفته شد؛ نخست اینکه گفت‌وگو به گونه‌ای باشد که در آن درشت‌خویی و طعنه و اهانت وجود نداشته باشد که خصم متأذی شود؛ یعنی با نرمی و سازش همراه باشد که خواسته طرفین است، دوم اینکه شخص مجادله‌کننده از نظر فکر با طرفش نزدیک باشد، به این معنا که هر دو علاقه‌مند به

تَدْعُونَ» "آیا آن‌ها سخن شما را می‌شنوند هنگامی که آن‌ها را می‌خوانید؟! «أَوْ يَتَّبِعُونَكَ أَوْ يَصْرُورُونَ» "یا اینکه آن‌ها سود یا زبانی به شما می‌رسانند؟!"

در این جا مشرکین به راحتی از پاسخ طفره می‌روند و فرافکنی می‌نمایند و تقصیر را به گردن گذشتگان می‌اندازند: «قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ»

حضرت ابراهیم (ع) با زیرکی خاصی اندیشه آن‌ها را به همراه نیاکانشان به سمت معبودشان (بت‌ها) سوق داده است که آیا به کارایی آن چه شما و نیاکانتان می‌پرستیدید توجه کرده‌اید؟! «قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ؟ أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ»

جناب ابراهیم (ع) با طرد آداب گذشتگان یعنی پرستش بتان، رَبِّ الْعَالَمِينَ را به عنوان جایگزین مناسب معرفی می‌نماید: «فَأَنَّهُمْ عُدُوْا لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ»

سپس ابراهیم (ع) به توصیف پروردگار جهانیان و ذکر نعمت‌های معنوی و مادی او می‌پردازد، تا با مقایسه با بت‌ها که نه دعای عابدان را می‌شنوند و نه سود و زبانی دارند، مطلب کاملاً روشن شود. او برای مشخص ساختن معبود حقیقی، نخست به سراغ "خالقیت" پروردگار می‌رود، سپس مقام ربوبیت او را در همه مراحل روشن می‌سازد و سرانجام مرحله "زندگی جاودانی" در سرای دیگر که در آن جا نیز ربوبیتش در چهره بخشش مواهب و آمرزش گناه جلوه‌گر می‌شود: «الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ؛ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ؛ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ؛ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ؛ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ» (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ج ۱۵: ۲۵۹-۲۵۴؛ جرجانی، ۱۳۷۷ ش، ج ۷: ۸۲-۸۱؛ بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱ ش، ج ۹: ۲۵۱-۲۵۵).

وفق آن چه مورد قابل تأمل و مشکوف از آیات شریفه است، دلیل و برهان همان زبان مشترکی است که حضرت ابراهیم (ع) برای اقناع و هدایت مردم به کار گرفته است (سبزواری نجفی، ۱۴۰۶ ق، ج ۵: ۱۸۸-۱۹۰).

۵،۵ مشابهت و همانندی

یافتن مشابهت و همانندی برای اقناع و انتقال پیام و القاء تربیت، یکی از هنرهای خوب قرآنی است. زیرا، وجود مشابهت، مقاومت در برابر امر مقابل را پایین می‌آورد و پذیرش را تقویت و راحت می‌نماید. حضرت یوسف (ع) برای اینکه بتواند اجتماع و به هم پیوستن خانواده از هم دور افتاده را تسهیل نماید و بدون کمترین آسیب روحی و روانی، پدر و دیگر اقوام را کنار هم جمع کند، می‌بایست برادر را نزد خویش نگه می‌داشت. لذا، بدون این که دیگر برادران از طرح و نقشه او مطلع شوند برای به دست آوردن بنیامین، دنبال زبان مشترک برای تسلیم همراهان، بدون مقاومت منفی رفت. با همین نگاه، با هماهنگی بنیامین، جام را در بارش نهادند: «فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَتَيْنَهَا الْغَيْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ» (یوسف/۷۰) و چون جام را در بار ایشان یافتند، بنیامین ملزم به گروگان ماندن در نزد یوسف (ع) شد. زیرا جزای دزد، بر حسب شریعت خودشان، خود او بود. بدین صورت که زندانی و یا گروگان گرفته شود. «قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ؛ قَالُوا

روشن شدن حق باشند، لذا لجاجت و عناد به خرج نمی‌دهند. علامه ادامه می‌دهد که دنبال کلام نیز به استفاده از زبان مشترک توصیه می‌نماید که چطور با اهل کتاب نزدیک شوید تا هم شما و هم ایشان در روشن کردن حق هماهنگ باشید و طرف شما نیز مانند خود شما علاقه‌مند به روشن شدن حق شود و آن پیمودن چند مرحله است: اول بگویند: "ما هم به آن چه بر ما و شما نازل شده ایمان داریم": «وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ» دوم: و ما معتقدیم که معبود ما و شما یکی است؛ «وَوَالْحَقُّ أَنَّا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ» سوم "و ما تسلیم آن معبودیم: "وَوَحْدَهُ لَهٗ مُسْلِمُونَ" (طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱۶: ۱۳۸-۱۳۷).

لذا به گفته دیگر مفسرین اگر گفت‌وگو بر پایه دوستی و نرمی [که خواسته طرفین است] باشد به وسیله آن اراده خیر و منفعت می‌شود» (دخیل، ۱۴۲۲ ق: ۵۳۲) و نیز اگر بر وفق و لطف باشد نه به جدال، اسلام به دل شیرین شود و قرآن که نیکوترین سخنان است بر دل نشیند» (میبدی، ۱۳۷۱ ش، ج ۷: ۳۹۵).

۵،۳ پرسش‌گری منطقی و دعوت به تفکر

«يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَزَلَّابَ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ» (یوسف/۳۹)

یکی از خصلت‌های درونی انسان همراهی با اموری است که با منطق عقلی او هماهنگ باشد و این خود مشترک در همگان است. لذا، حضرت یوسف (ع) به گفته برخی مفسرین هنگامی که با بحثی، دل‌های آن دو زندانی را آماده پذیرش حقیقت توحید کرد با پرسشی منطقی اندیشه آن‌ها را ترغیب نمود که «ای هم زندانی‌های من! آیا خدایان پراکنده و معبودهای متفرق بهترند یا خداوند یگانه یکتای قهار و مسلط بر هر چیز. چرا تحت پرچم توحید مجتمع نمی‌شوید و به ریسمان خدای واحد قهار چنگ نمی‌زنید؟» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ج ۹: ۴۱۱).

لذا، در این آیه زبان مشترک قرآن در استفاده از استعدادهای انسانی است و دعوت به تفکر همراه با طرح پرسش منطقی "أَزَلَّابَ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ" در دعوت به توحید و پرهیز از شرک به خدای متعال از مصادیق آن می‌باشد.

۵،۴ طرد آداب و رسوم غلط همراه با جایگزین مناسب

آیات ۶۹ تا ۸۲ سوره شعراء شیوه‌ای از رفتار حضرت ابراهیم (ع) را با مشرکین زمان خودش مطرح می‌نماید که با طرح پرسشی که خود از ابتدا از پاسخ آن آگاه هست در پی یافتن زبان مشترک برای به سخن آوردن و اعتراف آن‌ها، در جهت اقناع، تربیت و هدایت است: «وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ؛ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ» که آن‌ها می‌گویند: "ما بت‌هایی را می‌پرستیم و همه روز به آن‌ها توجه داریم و با نهایت احترام ملازم عبادت آنانیم." «قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاقِبِينَ.»

جناب ابراهیم (ع) با شنیدن این پاسخ، دنبال مرز مشترک فکری می‌رود تا دقایق عقلی آن‌ها را شخم بزند و آن‌ها را با بن‌بست منطقی و فکری روبه‌رو نماید: «قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكَ إِذْ

بِأَنَّا مُسْلِمُونَ» (آل عمران/۶۴) در اموری بین پیامبر اکرم (ص) و اهل کتاب وحدت نظر وجود داشت؛ وحدت در "عدم پرسنتش غیر خدا" «أَلَا تَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ»، "شریک قرار ندادن برای خدا" «وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا» و "همدیگر را ارباب و صاحب اختیار قرار ندادن" «وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» می-باشد (ر.ک: بلاغی، ۱۳۸۶ق، ج: ۱، ۲۶۸-۲۷۲؛ ابن عطیه اندلسی، ۱۴۲۲ق، ج: ۱، ۴۴۷).

اما زبان مشترک در این قضیه همان امر مباحله است؛ زیرا «یکی از مراحل مناظره این است که وقتی انسان‌ها با هم گفتگو می‌کنند و به نتیجه نمی‌رسند، از خدا می‌خواهند که دروغگو مورد لعنت خدا واقع شود و مباحله روشی بوده که در آخر مناظرات انجام می‌شده است. پیامبر اسلام (ص) در مناظراتی که آخرش به مباحله کشید، به‌خوبی توانست حقانیت خود را روشن کرده و حقانیت پیامبر اسلام (ص) در این گفت-وگوها موجب شد تا اسلام در منطقه گسترش پیدا کند» (مؤدب، ۱۳۹۵: مصاحبه با ایکنا).

۵،۸ دعوت به ارزش‌های الهی و انسانی

آیات ۱۵۱ تا ۱۵۳ سوره انعام^۱ به تصریح برخی از مفسرین (طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ج: ۴، ۵۹۰؛ ابن عربی، ۱۴۲۲ ق، ج: ۱، ۲۲۲؛ ابوحیان، ۱۴۰۷ ق، ج: ۱، ۷۶۶؛ طباطبایی، ۱۳۹۰ ق، ج: ۷، ۳۷۲) محرّماتی را بیان می‌کند که اختصاص به شریعت معینی از شرایع الهی ندارد. در آیات قبل از این آیات عقیده مشرکین را درباره محرّمات شرح داد و پس از نفی احکام ساختگی مشرکان که در آیات قبل گذشت به تبیین حرّمات می‌پردازد که به ارزش‌های مشترک انسانی دعوت می‌نماید و این دستورات، همان زبان مشترک است که در تمام شرایع آسمانی به نوع انسان داده شد و اختصاصی به شریعت خاتم ندارد. لذا عبارت «قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ» استفاده قرآن کریم از زبان مشترک در دعوت به بیان و مرور مشترکات شریعت‌های الهی است و عبارات بعدی که در این آیات بیان گردید، از مصادیق بارز آن است؛ زیرا، به گفته برخی دیگر، "نتیجه پذیرش و پیروی از اشتراکات توحیدی، اتحاد بر عقیده حقه و دستیابی به ایمان قویم و محکم است." (مغنیه، ۱۴۲۴ ق، ج: ۳، ۲۸).

۵،۹ همراهی و هم‌زبانی هدفمند

«وَكَذَلِكَ نُرَىٰ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ؛ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُجِبُ الْآفِلِينَ؛ فَلَمَّا رَأَىٰ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْسَ لِي بِهَدْيِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ؛ فَلَمَّا رَأَىٰ الشَّمْسُ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ؛ إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (انعام/۷۹-۷۵)

كان ذا قُرْبَىٰ وَ بَعْدَهُ اللَّهُ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ؛ وَ أَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَ لَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَخْزِي الظَّالِمِينَ» (يوسف/۷۵-۷۴) و این طرح و نقشه را به تصریح آیه شریفه، خداوند به یوسف (ع) آموخت. «...كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَ فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ» (يوسف/۷۶) (ر.ک: طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ج: ۵، ۳۸۶؛ بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱ ش، ج: ۵، ص: ۴۰۶-۴۰۵؛ صادقی تهرانی، ۱۳۶۵ ش، ج: ۱۵، ۱۶۷)

۵،۶ غفلت‌زدایی و شرم از معبود

در موضوع حضرت یوسف (ع) و زلیخا برهان ربّ او چه بوده است که یوسف (ع) را از آهنگ زلیخا باز داشته است؟ «وَوَلَقَدْ هَمَّتْ بِه وَ هَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَ الْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ» (يوسف/۲۴)

از امام سجاد (ع) روایت شده که فرمود: همسر عزیز [در خلوتگاهی که برای یوسف ترتیب داده بود] برخاست و پارچه‌ای بر روی بت افکند. یوسف به او گفت: این کار چیست؟ گفت: من از بت شرم دارم که ما را ببیند. یوسف گفت: آیا تو از کسی که نه می‌شنود و نه می‌بیند شرم داری؛ ولی من از کسی که انسان را خلق کرده و به او علم داده، شرم نکنم؟ این است سخن خدای عزّ و جلّ که فرمود: وَ لَوْلَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ...» (طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ج: ۵، ۳۴؛ عروسی‌حویزی، ۱۴۱۵ ق، ج: ۲، ۴۱۹؛ سبزواری‌نجفی، ۱۴۱۹ ق، ج: ۱، ۲۴؛ گنابادی، ۱۴۰۸ ق، ج: ۲، ۳۵)

مسأله استحياء و شرم از معبود، مصداق بارز زبان مشترک انسانی است که توسط یک انسان موحد، برای اقتناع و تربیت یک انسان مشرک استفاده شده است. این امر نشان‌گر این است که "برهان رب" هم یوسف (ع) را جهت داد و هم او از این امر به‌عنوان زبان مشترک خود و زلیخا استفاده کرد و از معرکه خلاص شد و نیز زمینه تحریک روحی زلیخا و هدایت بعدی ایشان را مهیا نمود.

۵،۷ احتجاج عادلانه و برحق

عبارت شریفه: «قُلْ تَعَالَوْا...» در آیه «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ» (آل عمران/۶۱) دعوت پیامبر (ص) است به استفاده از زبان مشترک و عبارت «ثُمَّ نَبْتَهِلْ» (مباحله) از مصادیق بارز آن می‌باشد.

یکی از راه‌های اقتناع و انتقال پیام، احتجاج با طرف مقابل می‌باشد و در احتجاج و جدل بهترین امر، یافتن وجه یا وجوه مشترک است تا به شیوه‌ای راحت‌تر بتوان به انتقال نظر خویش دست یافت. لذا، بر اساس آیه «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا

^۱ «قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَ لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَ إِبَاهُمْ وَ لَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطْنٌ وَ لَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ؛ وَ لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَ أَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَ الْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكْلَفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَ إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا وَ لَوْ

بدون تعصب دربارهٔ مذهب خود، عقیده او را نقل کرد تا هر چه بهتر او را به حق تشویق کند و باطل را از قلبش به زُدايد. سپس با استدلال در جمله بعد، بطلان عقیده طرف را ثابت کرده است؛ «لَا أَجِبُ الْأَقْلِينَ»، زیرا، این صفت‌ها از ویژگی‌های اجسام و دلیل بر حدوث آن‌هاست» (طبرسی، ۱۳۷۷ش، ج ۱: ۳۹۰)؛ چراکه؛ «ابراهیم نمی‌خواست واقعاً اعتراف به خدایی ستاره و ماه و خورشید کند. او خداوند یکتا را شناخته بود. مقصودش این بود که از این راه برای قوم استدلال کند و خطای آن‌ها را با این منطق رسا [منطق خودشان] برای آن‌ها به ثبوت برساند و به آن‌ها بفهماند که خدا نباید غروب کند» (طبرسی، ۱۳۷۷ش، ج ۴: ۵۰۳-۵۰۲).

بنابراین، همراهی همراه با انکار قلبی عقاید مشرکان و به چالش کشیدن این عقاید با اعتراف ضمنی گرفتن از آنان توسط حضرت ابراهیم(ع) و آموزش پرستش خالق به جای مخلوق، باعث شد تا کانون توجه مشرکان به مبدأ حیات و هستی معطوف شود. این همراهی، همان استفاده از زبان مشترک در اقناع و تربیت مخاطبان می‌باشد.

۶ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

از آن چه گفته آمد، حاصل اینکه؛ زبان مشترک در ارتباط با مخاطب، عبارت است از همدلی و هم‌زبانی با او. البته، این همدلی و هم‌زبانی، جلوه‌های متفاوتی چون؛ اتحاد و اتفاق، مناظره و جدال احسن، پرسش‌گری منطقی و دعوت به تفکر، طرد آداب و رسوم غلط، مشابهت، غفلت‌زدایی، احتجاج عادلانه، دعوت به ارزش‌های الهی و انسانی و همراهی هدفمند، پیدا می‌کند. عطف به این موضوع، یکی از شیوه‌های معروف و متداول در بحث اقناع مخاطب، احتجاج و مناظره است که پایه و اساس این دو، بیان مشترکات و استفاده لازم و به‌موقع از آن‌هاست و از آنجاکه مهم‌ترین تأثیر زبان مشترک، همدلی و همراهی متربی با مربی است، این همراهی، فرآیند اقناع و تربیت را تسهیل می‌نماید تا هر آن چه را مربی برای متربی صلاح بداند در وجود او تعبیه نماید. ناگفته پیداست که این همدلی و هم‌زبانی به وجود آمده، زبان مشترک را تقویت کرده و اقناع را فراگیر، پایدارتر و تربیت را ماندگارتر می‌نماید.

بنا به فرمایش امام رضا(ع)، حضرت ابراهیم(ع) با بیان آن کلمات، فقط خواست بطلان آیین مشرکان را ثابت و عدم شایستگی مخلوق را برای پرستش به آنان بفهماند و احتجاج او بر قومش، الهام خدا بر او بود (بحرانی، ۱۴۱۶ق، ج ۲: ۴۳۲) و بنا بر نظر برخی از مفسران؛ «اینکه ابراهیم(ع) نخست ستاره و ماه و خورشید را "رب" دانست، از باب محاجه به زبان خصم بوده است. از همه این‌ها گذشته، آیه «قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ، إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» به‌خوبی بر این معنا دلالت دارد؛ زیرا، از ظاهر آن پیدا است که آن جناب [علیه‌السلام] در مقام اثبات وجود آفریدگار نبود، بلکه با فرض ربوبیت ستاره و ماه و خورشید و سپس إعراض از آن فرض، می‌خواسته اثبات کند که برای پروردگار شریکی نیست و وجوب بحث و کنجکاوی در عقاید و تحصیل اعتقاد صحیح از ضروریات عقلی است. بنابراین، اینکه در برابر ستاره و ماه و خورشید گفت: «هَذَا رَبِّي» در حقیقت از باب تسلیم و به زبان خصم حرف‌زدن است و این نحو احتجاج، بهترین راهی است که می‌تواند انصاف خصم را جلب کرده، از طغیان و تعصب او جلوگیری نموده و او را برای شنیدن حرف حق آماده سازد. [وانگهی] حضرات انبیا(ع) در مقام دعوت خلق به سوی خالق، ناگزیرند دلیلی اقامه کنند که ظاهر و روشن باشد و همهٔ مردم بتوانند آن را درک نمایند و ابراهیم(ع) در این کلام خود صریحاً از پروردگار خویش اسم نبرد. بلکه وصفی از اوصاف او را ذکر کرده که احدی، حتی مشرکین هم در آن وصف نزاع و خلافی ندارند؛ "خالق بودنش برای زمین و آسمان" و این معنا را هم به طور عادی بیان نکرد و نگفت: "پس روی خود را متوجه خالق زمین و آسمان‌ها می‌کنم" بلکه به "کسی که آسمان‌ها و زمین را خلق کرد" تعبیر نمود، تا دلالت بر عهد نموده و امر بر احدی از آنان مشتبه نگردد. لذا گفت: «لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ» یعنی من با عبادت خود روی به درگاه کسی می‌آورم که ايجاد هر چیزی منتهی به او است و خود شما هم او را مافوق خدایان خود می‌شناسید. (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۷: ۱۹۲-۱۶۹).

همچنین، حضرت ابراهیم(ع) با عبارت «قَالَ هَذَا رَبِّي» با حریف خود مماشیات کرد و با علم به اینکه او بر باطل است،

منابع

- قرآن کریم. (۱۳۹۰). ترجمه کریم زمانی، تهران: نامک.
- ابن عربی، محمد بن علی، (۱۴۲۲ هـ)، تفسیر ابن عربی، تحقیق: رباب، سمیر مصطفی، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن عطیه اندلسی، عبدالحق بن غالب، (۱۴۲۲ ق)، *المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ ق)، *لسان العرب*، بیروت: دار صادر، ج ۳.
- ابوحیان، محمد بن یوسف، (۱۴۰۷ هـ)، تفسیر النهر الماد من البحر المحیط، بیروت: دار الجنان.
- البیاسی، محمد حسین. (۱۳۸۸)، مبانی نظری و عملی اقناع و مجاب سازی، *مطالعات راهبردی بسیج*، شماره ۴۵: ۴۱-۷۴.
- بانوی اصفهانی، سید منصرت امین، (۱۳۶۱ ش)، *مخزن العرفان در تفسیر قرآن*، تهران: نهضت زنان مسلمان.
- بحرانی، سید هاشم، (۱۴۱۶ ق)، *البرهان فی تفسیر القرآن*، چاپ اول، تهران: بنیاد بعثت.
- بلاغی، سید عبدالحج، (۱۳۸۶ ق)، *حجة التفاسیر و بلاغ الإکسیر*، قم: انتشارات حکمت.
- بینگر، اتولر، (۱۳۷۶ ش)، *ارتباطات اقناعی*، ترجمه علی رستمی، چاپ اول، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش.
- جرجانی ابوالمحاسن، حسین بن حسن، (۱۳۷۷ ش)، *جلاء الأذهان و جلاء الأحران*، ج ۷، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حاجی پور، حسین، (۱۳۹۰ ش)، *بازتعریف اقناع اندیشه مخاطب از منظر قرآن کریم* (پایان نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، الهیات و معارف اسلامی.
- حلیمی جلودار، حبیب الله و پاتیار، (۱۳۹۳)، عزت الله، هدف-شناسی اقناع در تربیت با تأکید بر داستان حضرت ابراهیم (ع) در قرآن، پژوهش نامه معارف قرآنی، سال ۵، شماره ۱۹: ۷-۳۰.
- دخیل، علی بن محمد علی، (۱۴۲۲ ق)، *الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز*، بیروت: دار المعارف للمطبوعات.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷ ش)، *لغت نامه دهخدا*، تهران: دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲ ق)، *المفردات فی غریب القرآن*، چاپ اول، دمشق بیروت: دارالعلم الدار الشامیه.
- رشیدالدین میبدی، احمد بن ابی سعد، (۱۳۷۱ ش)، *کشف الأسرار و عدة الأبرار*، ج ۷، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- رفیعی، بهروز، (۱۳۹۰ ش)، *آرای دانشمندان درباره تعلیم و تربیت*، ج ۳، قم: سمت.
- زهرمکاشانی، علی اکبر، (۱۳۸۸ ش)، اصول تربیت دینی از منظر آیات و روایات، *اسلام و پژوهش های تربیتی*، شماره دوم، سال اول، پاییز و زمستان.
- سبزواری نجفی محمد بن حبیب الله، (۱۴۰۶ ق)، *الجید فی تفسیر القرآن المجید*، چاپ اول، بیروت: دار المعارف للمطبوعات.
- سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، (۱۴۱۹ ق)، *ارشاد الأذهان الی تفسیر القرآن*، چاپ اول، بیروت: دار المعارف للمطبوعات.
- سپنجی، امیر عبدالرضا و مؤمن دوست، نفیسه، (۱۳۹۰)، اقناع و تغییر نگرش، جایگاه آن در سیره ارتباطی امامان معصوم (ع)؛ مروری بر مناظرات مکتوب حضرت امام رضا (ع)، *دین و ارتباطات* (علمی-پژوهشی)، شماره ۴۰: ۱۴۴-۱۱۷.
- سیدرضی، محمد بن حسین، (۱۳۸۱ ش)، *نهج البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، چاپ شانزدهم، قم: مؤسسه انتشارات مشهور.
- شاکر، محمد کاظم و حاجی پور، حسین، (۱۳۹۱)، معیارها و ضوابط اقناع اندیشه مخاطب از دیدگاه قرآن، *«مجله معرفت»*، (علمی-تخصصی)، سال بیست و یکم، شماره ۱۸۱، دی ۱۳۹۱: ۵۳-۳۹.
- شاورانی، ماموستا محمد، (۱۳۹۱ ش)، همزیستی مدارا و گفت-وگو در قرآن، *فصلنامه علمی-تخصصی حبل المتین*، مقاله ۵، دوره اول، پیش شماره سوم، پاییز ۱۳۹۱: ۷۱-۹۳.
- صادقی تهرانی، محمد، (۱۳۶۵ ش)، *الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن*، قم: انتشارات فرهنگ اسلامی.
- طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۴۱۷ ق)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طباطبایی، محمد حسین، (۱۳۹۰ ق)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ج ۲.

کیومرثی، غلامعلی، (۱۳۸۹ش)، *مبانی و اصول تربیت دینی و تفاوت آن با تعلیمات دینی*، چاپ هشتم، تهران: مدرسه.

گنابادی، سلطان محمد، (۱۴۰۸ ق)، *تفسیر بیان السعادة فی مقامات العبادة*، ج ۱، چاپ دوم، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

گیل، دیوید و ادفر، بریجت، (۱۳۸۴ش)، *القبای ارتباطات*، ترجمه رامین کریمیان و همکاران، چاپ اول، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

متولی، کاظم، (۱۳۸۴)، *افکار عمومی و شیوه‌های اقناع*، چاپ اول، بی‌جا: انتشارات بهجت.

مربون، ویلیامز و رابرت، ال‌بردن، (۱۳۸۸ش)، *روان‌شناسی برای معلمان زبان رویکرد خویش ساختگرایی جمعی*، ترجمه محمد حسن زاده، چاپ اول، تهران: پلک.

مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰ش)، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، جلد‌های ۳ و ۴، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

مغنیه، محمدجواد، (۱۴۲۴ق)، *تفسیر الکاشف*، چاپ اول، تهران: دار الکتب الإسلامية.

مغنیه، محمدجواد، (بی‌تا)، *التفسیر المبین*، قم: بنیاد بعثت.

مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴ش)، *تفسیر نمونه*، چاپ اول، تهران: دار الکتب الإسلامية.

موسوی، سیده فاطمه، (۱۳۹۰ش)، *بررسی راهبردهای اقناعی در خطاب‌های نهج البلاغه و مقایسه آن با علم روان‌شناسی* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد) دانشکده علوم حدیث.

مؤدنی، علی‌محمد و احمدی محمد، (۱۳۹۳ش). درآمدی بر جایگاه فرآیند اقناع در فن خطابه و مطالعات ادبی، *دفصل‌نامه پژوهش‌نامه نقد و ادبی و بلاغت*، دوره ۳، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۳: ۹۳-۱۱۱.

طبرسی، فضل‌بن‌حسن، (۱۳۷۲ش)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، چاپ سوم، تهران: انتشارات ناصر خسرو.

طبرسی، فضل‌بن‌حسن، (۱۳۷۷ش)، *تفسیر جوامع الجامع*، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم.

طریحی، فخرالدین، (۱۳۷۵ش)، *مجمع البحرین*، ج ۳، تهران: چاپ سوم، کتاب فروشی مرتضوی.

طیب، سیدعبدالحسین، (۱۳۷۸ش)، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلام.

عروسی‌حویزی، عبدعلی بن جمعه، (۱۴۱۵ق)، *تفسیر نور الثقلین*، چاپ چهارم، قم: انتشارات اسماعیلیان.

علوی، مینا، (۱۳۹۲ش)، *اقناع و شیوه‌های عملی متقاعدسازی مخاطب، کاوشگران روابط عمومی*، ۱۳۹۲/۰۴/۰۱.

<http://www.prr.ir/page/3971>

فتح‌الهی، ابراهیم و کاملی‌خلجی، ابراهیم، (۱۳۹۵ش)، *فرآیند اقناع در قرآن کریم*، فصل‌نامه علمی - پژوهشی «تحقیقات علوم قرآن و حدیث» دانشگاه الزهرا (س) سال دوازدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴، پیاپی ۲۵: ۹۹-۷۵.

فراهیدی، خلیل‌بن‌احمد، (۱۴۱۰ق)، *کتاب العین*، چاپ دوم، قم: انتشارات هجرت.

قرشی، سیدعلی‌اکبر، (۱۳۷۷ش)، *تفسیر أحسن الحديث*، ج ۲، چاپ سوم، تهران: بنیاد بعثت.

قرشی، سیدعلی‌اکبر، (۱۳۷۱ش)، *قاموس قرآن*، تهران: دارالکتب الإسلامية.

کاملی‌خلجی، ابراهیم، (۱۳۹۲ش)، *استخراج شیوه‌های اقناعی قرآن و عرضه مدل‌های ارتباطات اقناعی بر آن* (رساله دکترای تخصصی)، دانشگاه پیام نور مرکز، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.